

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYALAR MINISTRLIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLIQTÍ
RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASÍ,
SHARWASHÍLIQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALÍ**

**VETERINARIYA MEDICINASÍ HÁM SHARWASHÍLIQTAĞÍ AKTUAL
MASHQALALAR HÁM OLARDÍN SHESHIMLERI**
atamasındağı xalıq aralıq ilimiy hám ilimiy-texnikalıq konferenciya
materiyalları TOPLAMÍ
15-noyabr 2024-jıl

**"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB
MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro**
ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari
TO'PLAMI
15-noyabr 2024-yil

**СБОРНИК материалов
международной научно и научно-технической конференции
"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И
ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"**
15 ноября, 2024 г

NÓKIS-2024

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYALAR MINISTRLIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLIQTÍ
RAWAJLANDIRIW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASI,
SHARWASHÍLIQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALÍ**

**VETERINARIYA MEDICINASI HÁM SHARWASHÍLIQTAĞÍ AKTUAL
MASHQALALAR HÁM OLARDÍN SHESHIMLERI**
atamasındağı xalıq aralıq ilimiy hám ilimiy-texnikalıq konferenciya
materiyalları TOPLAMÍ
15-noyabr 2024-jıl

**"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB
MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro**
ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari
TO'PLAMI
15-noyabr 2024-yil

СБОРНИК материалов
международной научно и научно-технической конференции
"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И
ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"
15 ноября, 2024 г

NÓKIS-2024

QORAMOLLARDA LEYKOZ KASALLIGINI OLDINI OLISH VA QARSHI KURASH CHORALARI

Aytbaeva M.B.¹, Murodov X.U², Qutlimuratov N.¹

¹Samarqand mámleketlik veterinariya medicinasi, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filiali

²Veterinariya ilmiy-tadqiqot instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada qoramollarning leykoz kasalligini tarqalishi, shuningdek, uning etiologik omillarini o'ranish bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Shu maqsadda Qoraqalpog'iston Respublikasining 3 ta fermer xo'jaligida qoramollarning yuqumli kasalliklari bo'yicha epizootik holat tekshirilgan. Veterinariya xizmati xodimlarining tavsiyasiga ko'ra ekspertiza uchun tanlangan. Qoraqalpog'iston Respublikasi chorvachilik fermer xo'jaliklari, klasterlar, MChJ va xususiy tadbirkorlik subyektlarida oq qon kasalligi bilan kasallanish holatlari yuzasidan ilmiy-amaliy tushuntirish ishlari olib borilgan. Qoramollar leykozi virusi sharsimon tuzilishga ega, o'lchami 90 nm gacha. U lipoproteinli membrana bilan o'ralgan kubik yadrodan iborat. Ikki spiral RNK molekulasini o'z ichiga olgan genomni tashkil etishi kursatilgan.

Аннотация. В этой статье изучалась Распространенность лейкоза среди крупного рогатого скота, а также его этиологические факторы. Для этого была проверена эпизоотическая ситуация на инфекционные заболевания крупного рогатого скота в 3 хозяйствах Республики Каракалпакстан. Отобран для обследования по рекомендации работников ветеринарной службы. Проведено научно-практическое разъяснение заболеваемости лейкозом в животноводческих хозяйствах, фермах, кластерах, ООО и частных предпринимателях Республики Каракалпакстан. Вирус лейкоза крупного рогатого скота имеет сферическую структуру, размер до 90 нм. Он состоит из кубического ядра, окруженного липопротеиновой мембраной. Две спирали содержат геном, содержащий молекулу РНК.

Annotation. This article studied the prevalence of leukemia among cattle, as well as its etiological factors. To do this, the epizootic situation was checked for infectious diseases of cattle in 3 farms of the Republic of Karakalpakstan. Selected for examination on the recommendation of veterinary staff. A scientific and practical explanation of the incidence of leukemia in livestock farms, farms, clusters, LLC and private entrepreneurs of the Republic of Karakalpakstan was carried out. The bovine leukemia virus has a spherical structure, up to 90 nm in size. It consists of a cubic core surrounded by a lipoprotein membrane. Two helices contain a genome containing an RNA molecule.

Kalit so'zlar: Leykoz, vaksina, immunitet, immunofon, antigen, epizootologiya, klinik, patologoanatomik, bakteriologik, virusologik, epidemalogiya, patobiologiya.

Ключевые слова: Лейкоз, вакцина, иммунитет, иммунофен, антиген, эпизоотология, клиническая, патологоанатомическая, бактериологическая, вирусологическая, эпидемиология, патобиология.

Key words: Leukosis, vaccine, immunity, immunophone, antigen, epizootology, clinical, pathologoanatomics', bacteriologist, virologist, epidemiology, pathobiology.

Mavzuning dolzarbligi. Respublikamiz iqtisodiyotining qishloq xo'jaligida chorvachilik alohida o'ringa ega bo'lib, hukumatimiz tomonidan bu sohani rivojlantirishga katta ahamiyat berilmoqda.

Keyingi yillarda mamlakatimizda insonlarning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, chorvachilikni rivojlantirish va chorva mahsulotlariga (go'sht, sut,) bo'lgan talabni qondirish maqsadida hukumatimiz tomonidan bir qator qarorlar ishlab chiqilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni, 2017 yil 16 martdagi PQ-2841-son "Chorvachilikda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, 2020 yil 29 yanvardagi PQ-4576-son "Chorvachilik tarmog'ini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2022 yil 8 fevraldagi PQ-121-son "Chorvachilikni yanada rivojlantirish va oziqa bazasini mustahkamlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2022 yil 8 fevraldagi PQ-120-son "O'zbekiston Respublikasida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha 2022-2026-yillarga mo'ljallangan dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi qarorlari hamda mazkur sohaga tegishli boshqa huquqiy-me'yoriy xujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida qoramollarning leykoz kasalligining epizootologiyasini o'rganish hamda tashxislash, oldini olish va qarshi kurash chora tadbirlarini takomillashtirishdan iborat.

Tadqiqot ob'ekti va uslubiylari. Ilmiy tadqiqotlarning eksperimental qismi Qoraqalpog'iston Respublikasi hududlari Samarqand davlat veterinariya meditsinasi chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filialining laboratoriya xonasida va vivariysida, Qoraqalpog'iston Respublikasi hayvonlar kasalliklarini tashxislash va oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi nazorati davlat markazida, chorvachilik xo'jaliklarida Qoramollarda leykoz kasalligini oldini olish va qarshi kurash choralari hamda kasallikka tashxis qo'yish uslublari umumiy qoidalarga asoslangan holda oldini olish va qarshi kurash choralari o'tkazildi.

Tadqiqotning natijalari. Qoramollar orasida leykoz kasalligining tarqalishi hamda etiologik omillari o'rganildi. Buning uchun Qoraqalpog'iston Respublikasining 3 ta xo'jaliklaridagi qoramollarda uchraydigan infeksiyon kasalliklar bo'yicha epizootik holati tekshirildi. Tekshirish uchun veterinariya xizmati xodimlari tavsiyasiga asosan tanlab olindi. Qoraqalpog'iston Respublikasi chorvachilik xo'jaliklari, fermer xo'jaliklari, Klaster, MChJ va hususiy tadbirkorlarda leykoz kasalligi haqida ilmiy-amaliy tushuntirish olib borildi. Qoramol leykoz virusi sharsimon tuzilishga ega, hajmi 90 nm gacha. Lipoproteinli

membrana bilan o'ralgan kubik yadrodan iborat. Ikkita spiral RNK molekulasi bo'lgan genomni o'z ichiga oladi.

Antigenik jihatdan sigirning leykemiya viruslari turdosh, ammo retroviruslardan farq qiladi. O'xshashlik va farqlarga asoslanib, uni maxsus guruh - E turiga kiritish mumkin.

Qoramollarning leykozi hozirgi kunga qadar dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Ushbu kasallik dastlab 1871-yilda, 1969-yillarda qo'zg'atuvchisi ajratib olingan, qoramol leykozi (rak, oq qon ketish) - o'simta tabiatli surunkali yuqumli kasalligi bo'lib, ichki va tashqi limfa tugunlarining ko'payishi, yurak faoliyatining zaiflashishi, taloq, jigarning ko'payishi bilan namoyon bo'ladi; leykotsitlar sonining ko'payishi, asemptomatik davom etadi.

Asosan Qoramol leykozi nafaqat Rossiyada, balki Evropada, Buyuk Britaniyada va Janubiy Afrikada keng tarqalgan. Leykoz chorvachilik tarmoqlariga tuzatib bo'lmaydigan zarar etkazmoqda. Bu podani yo'q qilish, chiqindilarni yo'q qilish, tozalash va boshqa ishlarning ko'payishi bilan bog'liq.

Qo'zg'atuvchisi - qoramol leykoz virusi (VLKRS). Leykoz virusi faqat bemorlar va zararlangan hayvonlarning leykotsitlarida virulentlik qiladi. Unga echkilar, qo'ylar, cho'chqalar, quyonlar, sichqonlar sezgir. Virus inson hujayralari membranasiga osongina ko'payadi va odamlarda OITS va leykoz viruslari bilan genetik bog'liqlikka ega. Kasallikning barcha bosqichlarida hayvon qon, sut, siydik, najas bilan virusni chiqaradi. Bunda virus hayvonlarni davolash paytida buzilish bo'lishi mumkin - gemoterapiya, davolash, behushlik, kastratsiya, quyruqlarni kesish, emlash, urug'lantirish, shuningdek, qon so'ruvchi hasharotlar hamda sut orqali kasal sigirlardan yosh buzoqlarga yuqadi.

Qoramollarda leykoz kasalligining klinik belgilari, kasallikning dastlabki bosqichlari asemptomatik salomatlikning buzilishi faqat keyingi bosqichlarda qayd etiladi. Qon tarkibi o'zgarganidan keyin alomatlar yanada sezilarli bo'ladi: Hayvonning zaiflashadi, nafas olishning kuchayishi, vazn yo'qotish, gastrointestinal muammolar, elin, qorin shishishi, orqa oyoqlarda oqsoqlanish, limfa tugunlari shishgan, tushkunlik va zaiflik ozuqa moddalarini ozuqadan yomon so'rilishi natijasida paydo bo'ladi. Sut etkazib berish kamayadi. O'zgargan limfotsitlar o'zlarining himoya funktsiyalarini bajarmaydilar, shuning uchun hayvon ko'proq kasal bo'ladi.

Qoramol leykoz kasalligini tashxislash; asosan kattalashgan taloqda oq qon hujayralari bo'lgan birinchi leykoz holati 1858 yilda tasvirlangan. 19-asrning oxiridan boshlab, deyarli 100 yil davomida olimlar qoramol leykoz virusining qo'zg'atuvchisini topishga harakat qilmoqdalar. U faqat 1969 yilda ochilgan. Leykoz mamlakatimizga zotli qoramollarni olib kirish bilan keldi.

Bir necha diagnostika usullari ma'lum - birlamchi, serologik, differentsial. Birlamchi usul fermalarda qo'llaniladi. Buning asosi – o'lgan hayvonlarni patologik tekshirish, qonni tekshirish, epizootologik va serologik ma'lumotlarni o'rganish. Gistologik namunani olish majburiydir.

Qoramollarda leykozni davolash

Bugungi kunga qadar samarali davolash topilmadi. Asosiy terapiya sigirlarni yo'q qilish va so'yish bilan bog'liq. Davolashda qiynalmaslik va foyda yo'qotmaslik

uchun kasallikni dastlabki bosqichida hayvonni so'yish tavsiya etiladi. Leykemik sigirlardan sut olish qonunda taqiqlangan. Xuddi shu taqiq kasal hayvonlarning go'shtini iste'mol qilishga ham qo'yildi. Virus tashuvchilardan olinadigan sut majburiy ravishda pasterizatsiya qilinadi. Keyin ular dezinfektsiya qilinadi va cheklovlarsiz ishlatiladi.

Veterinariya qoidalariga ko'ra, qoramollarning leykemiya bilan sut fermer xo'jaliklari chorva mollarini to'liq so'yishga majbur. Davolash uzoq vaqt talab etadi va yillar davom etishi mumkin.

Kam sonli kasallikka chalingan fermer xo'jaliklari - chorva mollarining 10 foizigacha, kasal sigirlarni ajratib, so'yish uchun qo'yishadi. Serologik testlar har 2 oyda bir marta o'tkaziladi.

Kasalliklar soni 30% dan ko'p bo'lsa, nafaqat serologik tadqiqotlar, balki 6 oydan keyin gematologik tadqiqotlar ham olib boriladi. Chorvachilik tadqiqot va virus tashuvchilaridan muvaffaqiyatli o'tgan guruhlariga bo'linadi. Kasallar so'yish uchun ajratilgan.

Qoramollar leykoz kasalligini oldini olish quyidagi tadbirlarni uz ichiga oladi:

- har yili, bahor va kuzda 6 oydan katta hayvonlarni leykozga tekshiruvdan o'tkazish;

- sotib olingan hayvonlar majburiy tartibda qon namunasi olib leykozga tekshirish uchun faqat veterinariya meditsinasi laboratoriyalarida yuborish;

- sog'lom hayvonlarni kasallardan alohida saqlash hamda aloqa qilishiga yo'l qo'ymaslik;

O'choqni yo'q qilishning eng ishonchli usuli - bu azotning tezroq so'rilishi va tegishli dezinfektsiya tadbirlarini o'tkazish;

Qoramollar leykoz qo'zg'atuvchisi tashqi muhitda nihoyatda beqaror 76 va 16 soniyada o'ladi. Qaynayotgan suv uni darhol o'ldiradi. U turli dezinfektsiyalovchi birikmalar bilan yo'q qilinadi:

- 3% formaldegid;

- 2% xlor eritmasi.

Shuningdek, ultrabinafsha nurlar ostida 30 daqiqada o'ladi. To'g'ridan-to'g'ri quyosh nurida - 4 soat. Turli erituvchilar - aseton, efir, xloroformga sezgir. Ushbu kasallikka chalingan fermer xo'jaliklari nazorat ostiga olinadi va ishlamay qoladi. Sigirlarning leykoziga qarshi kurashish qoidalariga ko'ra, ularga infeksiya tarqalishini kamaytirish uchun bir qator cheklovlar qo'yilgan. Karantin choralari quyidagilarga yo'l qo'ymaydi:

Veterinar shifokorining ruxsatisiz aholi punktlari ichida chorva mollarini haydash.

- Buqalarni ishlab chiqaruvchilar bilan sigirlarni bepul juftlashtirish.

- Hayvonlarni va binolarni davolashda ifloslangan asboblardan foydalanish.

- Sog'lom va kasallarni birgalikda saqlash.

- Hayvonlarni bepul olib kirish va eksport qilish.

Qoramol leykozi bo'yicha choralari yangi kelgan barcha chorva mollarini karantin ostida ushlab turishni nazarda tutadi. Go'sht va sut mahsulotlarini sotish faqat veterinariya stantsiyasining ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Karantin davrida chorva mollari va hayvonlarni parvarish qilish uchun mo'ljallangan buyumlar saqlanadigan binolar muntazam ravishda dezinfektsiya qilinadi.

Xulosalar. Qoramol leykoz kasalligini davolanmaydi, eng zamonaviy veterinariya fani va amalyoti ham bu kasallikka qarshi samarali dori vositalariga ega bo'lmagani uchun ham qoramollarni o'z vaqtida immunodiagnostika qilish tashkil etadi. Natijada immunodiagnostika kasallikning yashirin davrida, organizmda morfologik o'zgarishlar namoyon bo'lmasdan, faqat leykoz virusi bilan zararlanganligi aniqlanadi.

Sog'lom xo'jaliklarni ushbu kasallikdan asrash uchun bir yilda bir marta sigir va g'unojinlar, bir yilda ikki marta nasldor buqalarni (IFA) Immunofermentli analiz reaksiyasi yordamida tekshirish zarur. Natijada IFA reaksiyasi qo'zg'atuvchi antigeni yoki unga qarshi hosil bo'lgan maxsus antiteloni nisbatan qisqa vaqtda aniqlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Salimov X.S., Qamborov A.A., / Epizootologiya. // Samarqand-2016. // 272-282 betlar
2. Salimov X.S., Qamborov A.A., Salimov I.S. " Epizootologiya va infeksiyon kasalliklar". // Tashkent-2021. // 314- 325 betlar
3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/>

RESEARCH STATUS OF BIRD HELMINTHS IN UZBEKISTAN

Azbergenov E.B.¹, Sarsenbaev I.E.¹, Dilmanova A.I.²

¹Nukus branch of Samarkand state university of veterinary medicine, livestock and biotechnology

²Institute of agriculture and agrotechnologies of Karakalpakstan

Introduction. Today, as a result of the regular increase in the population in the world, their demand for food, products and daily needs are also increasing. Measures such as quality and adequate feeding of poultry, strict adherence to veterinary and sanitary rules are the main factors in the performance of these tasks. Poultry occupy one of the important places in human life, since the diet of people, along with ensuring the need for meat and eggs, receives valuable feathers for industry, serves as the main sources in the preparation of local fertilizers for agriculture.

In the application of measures against helminths and helminths in our republic, research has been carried out on the species composition, ecological peculiarities and life cycle of a scientific resource, especially helminths that cause the disease, and accurate data has been collected. Scientific research on the fields of agriculture, poultry farming is aimed not only at creating new productive breeds resistant to various diseases, but also at comprehensive research of helminths that parasitize them and improving measures to combat them.

The purpose of the study. Analysis of the species composition of bird helminths in Uzbekistan, the state of study of representatives of widespread and